

Johannes Ulvichiuksen runot (v. 1647)
Gregorius Halleniuksen Mynämäen historiassa (v. 1738)

Toivo Viljamaa

Henrik Fleming rakennutti Mietoisten kappelikirkon 1640-luvulla.* Flemingin ihailija, pappi ja runoilija Johannes Ulvichius kirjoitti kirkon ja sen rakennuttajan kunniaksi ylistysrunon *Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense* (44 säettä elegisellä mitalla) sekä alttarirunon (kaksoisdistikon, *distichum geminum*, 4 säettä). Ilmeisesti paperitauluille kirjoitetut latinankieliset runot olivat nähtävissä vielä 1730-luvulla, jolloin Gregorius Hallenius kopioi ne Mynämäen historiaansa¹. Taulut ovat sen jälkeen hävinneet, mutta runot ovat luettavissa Halleniuksen väitöskirjassa (s. 31–36). Lisäksi Flemingin suvun perillisten hallussa on säilynyt proosamuotoinen ruotsinnos kummas-takin runosta otsakkeilla ”Låf-Dickt Öfver Wirmo-Capell-Kyrka” ja ”För Detta Capells Altare”.² Ruotsinnoksesta käy ilmi, että runot oli painettu samalle arkille Petrus Waldin kirjapainossa vuonna 1647. Näiden runojen olemassaolo on huonosti dokumentoitu kirjastoissa ja tutkimuskirjallisuudessa. Ylistysrunosta on olemassa vain muutamia – osittain puutteellisia ja virheellisiä – mainintoja.³ Alttarirunoa ei tietääkseni mainitse kukaan.

Johannes Ulvichius, joka vaikutti Ruotsissa (Gävle, Uppsala), Inkerinmaalla (Ivangorod, Narva) ja Suomessa, tunnetaan myös huonosti. Eniten on tietoa hänen nuoruudentyöstään Gävlen ylistyksestä (*De liberalitate urbis Gevaliae oratio et carmen* 16.2.1617, Upsaliae 1617).⁴ Lisäksi bibliografioissa mainitaan Ulvichiuksen Henrik Flemingin kunniaksi kirjoittama ruotsinkielinen runo ”Åhresrift [sic] öfwer thet cappellet som ... H. Hendrich Flemming ... met sin bekostnadt hafver uthaf grund låtit upbyggia uthi

* Kiitän FT Tuija Tuhkasta monista vihjeistä, jotka ovat johtaneet minut tätä työtä tehdessäni oikeiden lähteitten jäljille.

¹ Gregorius Hallenius, *Wirmoënsis in Finlandia territorii memorabilia I, sub moderamine Algothi A. Scarin*. Aboae 1738.

² Kansallisarkisto, Topographica: Mynämäki. Kauniisti tekstattu käännös on yhdellä sivulla. Mukana ovat myös runojen otsaketekstit ja lopussa runoilijan nimi (”Johan Ulvich”) sekä lähdetekstin painopaikka (”Tryct i Åbo af Petter Wald”). Käännös ei voi perustua Halleniuksen tekstiin. Paperin takasivulla on sen arkistoon jättöä koskeva merkintä ”af kopisten Jägerhorn til Senats ark. Juni 1867”. Kyseessä on asessori, senaatin kopisti, Blechard Gustaf Jägerhorn (1803–1879) Yläneen kartanon omistajan Reinhold Ernst Jägerhornin poika, yksi Flemingin suvun perillisistä. – Ruotsinnoksesta on tehty kirjoitusvirheitä sisältävä (mm. ”Låf-Dicht” p.o. ”Låf-Dickt”) kopio Museoviraston topografiseen arkistoon.

³ Esitellessään Ulvichiuksen ruotsinkielistä ylistysrunoa ”Åhreskrift” Toini Melander pitää Halleniuksen kopioimaa latinankielistä runoa ruotsinkielisen ”lyhennettynä parafrasina” (Melander 1942, 112 ja 1956, 96); ks. n. 5 alla. Tove Riska (1961, 51 ja 71) taas sanoo, että sekä Mietoisten että Mynämäen kirkoissa olisi ollut kehystettynä inkeriläisen papin Johan Ulrichin [!] v. 1645 sepittämä, Turussa painettu ”Ylistysruno” (”Låf-Dicht”). Koska Riska viittaa Melanderiin, hän tarkoittanee, että ”Låf-Dicht” olisi ollut jonkinlainen käännös tai mukaelma ”Åhreskrift”-runosta. Hämmästyttävää on, että Riska ei mainitse Halleniusta tässä kohtaa, vaikka hän muuten käyttää tämän Mynämäen historiaa lähteenään.

⁴ Alf Uddholm, *Johannes Ulvichius: De liberalitate urbis Gevaliae oratio et carmen*. Kritische Ausgabe und Kommentar. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia 27. Stockholm 1980.

Wirmo Soehn Åhr efter Christi födhelse 1645”, [Aboae] 1647.⁵ Runo on aiheeltaan ja sisällöltään samanlainen – tosin hieman laajempi – kuin Halleniuksella säilynyt latinankielinen *Carmen panegyricum*.

Johannes Ulvichiuksen elämäkertatiedot⁶

Johannes Ulvichius [*Johannes Ionaе Ulvichius Wiburgensis*], *Viipuri n. 1600, †Tukholma 1652⁷. Isä Jon (Joен) Eriksson Ulvik oli Viipurin linnan varus- ja kangasmestari. Johanneksella oli useita veljiä, jotka toimivat pappeina Karjalassa ja Inkerinmaalla, mm. Bartholomeus Ruokolahdella ja Laurentius Lempaalassa. Johanneksen perhettä koskevat tiedot ovat niukat; toki tiedetään, että hänellä oli vaimo, joka kuoli n. 1650.⁸

Johannes Ulvichius sai koulutuksensa Viipurissa, Turussa ja vuosina 1614–16 Gävlessä (*Schola Gefvaliensis*). Kouluaikana hänen suosijansa oli Gävlen koulun entinen rehtori ja sitten Turun sekä Viipurin piispa Eerik Sorolainen. 17.4.1616 Ulvichius kirjoittautui Uppsalan yliopistoon, missä hänen opiskelutovereidensa joukossa oli muiden muassa Eskil Petraeus, myöhemmin Turun akatemian ensimmäinen teologian professori, rehtori ja Turun piispa.⁹

Helmikuussa 1617 Ulvichius esitti Gävlen koulussa ylistyspuheensa ja ylistysrunonsa (*oratio panegyrica et carmen panegyricum*). Puheen omistuskirjoituksissa Ulvichius mainitsee ensimmäisinä mesenaattinsa Turun piispan Eerik Sorolaisen, vuokraisäntänsä Gästriklandin rovastin Hans Antheliuksen ja koulun rehtorin Olof Niureniuksen; lisäksi hän mainitsee muiden muassa Hans Antheliuksen veljen kuninkaallisen kanslian sihteerin ja Södertäljen pormestarin Zacharias Antheliuksen. Zacharias Anthelius ja Olof Niureniuksen veli Erik Niurenius olivat tunnettuja katolilaisista taipumuksistaan (Zacharias Anthelius tuomittiin lopulta kuolemaan kerettiläisyydestä ja mestattiin vuonna 1624). Johannes Ulvichius sai siis jo nuorena tuntee uskonriitojen vaarat ja oppia asettamaan sanansa oikean luterilaisen opin ja uskon mukaisesti, kuten hän Gävlen ylistysrunossaan rukoilee jumalalta: ”*Ergo tu linguae plectrum moderare fidesque, ne dicam verbo dissona verba tuo*”.¹⁰ Vuonna 1618 Ulvichius teki opintomatkan Helmstedtiin, ilmeisesti vahvistaakseen luterilaista oikeaoppisuuttaan.¹¹

⁵ Liite, s. 42 alla. Paperilevy, jossa tittelin jälkeen on ruotsinkielinen ylistysruno kahdella 40 rivin palstalla. Melander 1942 ja 1951, 96 (nro 206). Melander pitää todennäköisenä, että säilynyt paperilevy, jolla ruotsinkielinen runo on, olisi oikeanpuoleinen osa paperiarkista, jonka vasemmalla puolella olisi ollut painettuna Halleniuksen kopioima latinankielinen runo. – Myös Erik Wikén esitellessään Ulvichiuksen elämäkertatietoja (Uddholm 1980, 7) viittaa tähän runoon: ”In einem Gedicht huldigte er 1645 Henrik Fleming, ...“.

⁶ Ulvichiuksen nuoruuden ajasta on eniten tietoa hänen Gävlen ylistyksessään. Muuten häntä koskevia tietoja on koulujen ja yliopistojen matrikkeleissa (Viipuri, Gävle, Uppsala, Helmstedt) ja lähinnä eri seurakuntia (Tukholman suomalainen seurakunta, Inkerinmaan luterilaiset seurakunnat, Mynämäki) koskevissa asiakirjoissa. Ulvichiuksen elämää koskevaa kirjallisuutta: ”Ulvichius, Johannes”, *Suomen kansallisbiografia* 10, 161–162, Akiander 1865, 73, Erik Wikén (Uddholm 1980, 7–8), Väänänen 1987, 292 ja Nuorteva 1997, 318–320.

⁷ Stockholms domkapitel: protokoll och acta 1650–1652 (Erik Wikén, Uddholm 1980, 8). Kansallisbiografiassa ja Väänänen Inkerinmaan paimenmuistossa (Väänänen 1987, 292) on väärä kuolinvuosi 1642. Vuosi 1642 tarkoittaa Ulvichiuksen eroa Ivangorodin kirkkoherran virasta; ks. myöh. nootti 14.

⁸ Erik Wikén (Uddholm 1980, 7); Väänänen 1987, 292.

⁹ Petraeus kirjoitti kreikankielisen onnitelurunon Ulvichiuksen Gävlen ylistyksen liitteeksi (Uddholm 1980, 36 ja 55).

¹⁰ Uddholm 1980, 51–52.

¹¹ Nuorteva 1997, 318–320; ks. myös *Suomen kansallisbiografia* 10, 161–162.

Vuonna 1620 Johannes Ulvichius haki Tukholman suomalaisen seurakunnan papin virkaa.¹² Varsinainen työura hänelle avautui kuitenkin Inkerinmaalla ruotsalaisen seurakunnan pappina (v. 1621–1642). Viipurin piispa Olavi Elimaeus nimitti hänet 7.6.1621 Ivangorodin kirkkoherraksi ja rovastin arvon hän sai vuonna 1627 (*praepositus Ingermanniae*). Inkerinmaalla ollessaan Ulvichius oppi tuntemaan myös Henrik Flemingin, joka oli Inkerinmaan maaherra vuosina 1620–1622 ja jolla oli suuria maaomistuksia Liivinmaalla ja Virossa.¹³ Ulvichius tuli lopulta huonosti toimeen Inkerinmaan ruotsalaisten sotilasviranomaisten kanssa ja erosi papinvirastaan vuonna 1642.¹⁴ Sen jälkeen hän muutti Turun seudulle, ilmeisesti Paraisille. Vuosien 1645–1647 välillä hän kirjoitti Flemingin ylistysrunot (Mietoisten kappelin rakentamisen kunniaksi)¹⁵. Vuonna 1646 hän haki vielä papinvirkaa Tukholman suomalaisesta seurakunnasta, turhaan; konsistori ei pitänyt hänen elintavoistaan. Hän muutti kuitenkin Tukholmaan vuoden 1646 jälkeen ja kuoli siellä 1652.¹⁶

Mietoisten kappelin ylistysruno (*Carmen panegyricum in sacellum Wirmäense*)

Hallenius kertoo Mynämäen (Virmon) historiassaan (s. 31–34) Mietoisten kappelikirkon rakentamisesta seuraavaa.

”Ensimmäisen paikan tässä kolmikossa (Mynämäen / Virmon kappelikirkot) saa syystäkin Mietoinen. Sama edellä mainittu Fleming rakennutti omalla kustannuksellaan tämän ylellisesti varustetun ja paljon työtä vaatineen kirkon lähelle Alasjoen rantaa. Pelastuksen vuonna 1641 laskettiin pyhäkön ensimmäiset perustukset. Monet luottaen vanhempiensa kertomaan ovat varmoja, että kirkko tuli valmiiksi kolme vuotta myöhemmin.¹⁷ Kuinka suuret lahjoitukset tämä suurenmoinen Suomen kansalainen antoi – ei vain seurakuntamme temppeleille vaan myös kaukana eri puolilla oleville kirkkoille – kuinka suuret kulut hän maksoi niiden perustamiseen, restaurointiin ja kaikenlaiseen koristamiseen, siitä kaikesta ovat ikuisesti kestävinä todisteina Turun katedraalikirkkko, mahtava Jaakobin kirkko Tukholmassa, Taivassalon kirkko Varsinais-Suomessa ja edelleen Navarran (oikeammin Narvan¹⁸) pyhäkkö ja monet muut.¹⁹ Johannes Ulvichius, aiemmin hyvin tunnettu rovasti Inkerinmaalla, halusi estää näiden kaikkien muiston häipymisen unohduksen virran taa ja kirjoitti varsin hienon runon kiinnitettäväksi kirkkoon korkealle paikalle. Tämä taulu, joka on säilynyt meille ehyenä viime vuosisadalta, ansaitsee mielestämme tulla julkaistuksi kokonaisuudessaan tässä kirjoituksessamme, jotteivät kohtalon kolhut sitä tulevaisuudessa hävittäisi.”²⁰

¹² Brev till Axel Oxenstierna 1620 augusti (Svenska riksarkivet: Oxenstiernska saml. BII: E 776–777).

¹³ Erik Wikén (Uddholm 1980, 7); Tuhkanen 2008, 22–23.

¹⁴ Narvan superintendentin Henrik Stahellin kirje Ruotsin kuninkaalliselle majesteetille (saapunut 5.11.1642): ”Johannes Ulvichius hatt seinen Dienst resigniret und Dimissionem gebeten, auch erhalten.” (Svenska Riksarkivet: Livonica II 202).

¹⁵ Halleniuksen mukaan Ulvichius sanoo, että kirkko rakennettiin vuonna 1643 (*anno Christogonias 1643 aedificatum*); ”Åhreskrift” taas ilmoittaa vuoden 1645 (”Åhr efter Christi födhelse 1645”).

¹⁶ Erik Wikén (Uddholm 1988, 7–8).

¹⁷ Kirkko siis valmistui v. 1643. *Anno reparatae salutis 1641 aedis sacrae huius poni primum coepta fuere fundamenta, totumque opus tribus post annis, supremam manum vidisse multi sunt, qui, parentum fido relatu suorun, pro indubitato habent.*

¹⁸ Hallenius viittaa Ulvichiuksen runoon, jossa on runomitan takia muoto *Navarrae*.

¹⁹ Henrik Flemingistä ja hänen kirkkolahjoituksistaan, Wennervirta 1928. Tuhkanen 2008 ja 2009.

²⁰ Hallenius oli todella oikeassa. Kohtalo on kolhinut latinankielistä panegyryä. Tosin olennaiset Flemingiä koskevat ylistykset ovat säilyneet ruotsinkielisessä runossa ”Åhreskrift”. Latinankielinen panegyry

Ylistysrunon otsaketekstin Hallenius (s. 33–34) sijoittaa alaviitteeseen:

”Kunniataulussa on seuraava otsake: Ylistysruno Virmon v. 1643 jKr. rakennetun kappelikirkon kunniaksi jalosukuiselle ja ylevälle Herra Henrik Flemingille, Lehtisten, Ekebyn ja Isenhofin isännälle jne. aiemmin Narvan ja Inkerinmaan herra kuvernöörille, nyttemmin Ruotsin Kuninkaallisen Majesteetin viisaalle valtaneuvokselle ja Suomen sotajoukkojen päällikölle, armollisimmalle Herralleen Joh. Ulvichius, aiemmin rovasti Inkerinmaalla.”

Rubrum ara virtutis ista sequens praefert:

Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense magnifico, nobilissimo & maxime strenuo Dn. HENRICO FLEMMINGIO Domino in Lehtis, Ekeby & Isenhof etc. quondam gubernatori Narviae & Ingermanniae gravissimo, jam vero S:ae Regiae Majestatis a consiliis militaribus senatori prudentissimo ac militiae Commissario in Finlandia, domino suo gratiosissimo anno Christogonias 1643 aedificatum, JOH. ULVICHIO quondam praeposito Ingermanniae.

Halleniuksen latinan syntaksi on hyvin hämärä. Ikään kuin hänellä olisi ollut vaikeuksia pienillä kirjaimilla painetun tekstin kopioinnissa ja hän olisi koonnut oman versionsa palasista (*aedificatum* -sanalta puuttuu agenttia osoittava prepositio *a / ab* ja lopussa on aiheetta ablatiivi *Ulvichio ... praeposito*). Kun ajoitusformula siirretään ja lisätään prepositiot (merkitty alla lihavalla), otsaketeksti saa ymmärrettävän rakenteen:

*Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense anno Christogonias 1645 aedificatum [a] magnifico, ... Dn. HENRICO FLEMMINGIO... domino suo gratiosissimo [----] [a] JOH. ULVICHIO quondam praeposito Ingermanniae.*²¹ Runotekstin jälkeen Hallenius toteaa (s. 34): ”Runossa kaikuu sanoja kauan sitten elämänsä eläneistä miehistä ja ne sanat julistavat edelleen sanomaansa (*praeconia*) palkkinauloilla marmorin iskettyinä”.²²

---

oli jäljellä vielä 1800-luvulla. Mietoisten kirkonarkiston v. 1773 kalusteluettelossa mainitaan ”*liten tafla hvarpå är tryckt Latinsk underrättelse om Kyrckans Foundation*” ja sama todetaan myös v. 1804; v. 1826 kalusteluetteloon taas on kirjattu ”*Tafla, innehållande innom swarta ramar ett tryckt Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense ... a Johanne Ulvichio quondam Praep. Ingerm. an: 1645*” (ks. Tuhkanen 2008, 122–123). Kansallisarkiston topographica-kokoelmassa on latinankielisen ylistysrunon tarkka proosamuotoinen ruotsinno ”*Låf-Dickt öfver Wirmo-Capell-Kyrka*”, jonka mukana on myös alttarirunon käännös; ruotsinno on tehty todennäköisesti 1800-luvulla. – Myös Halleniuksen osuus on unohtunut tutkijoilta helposti. Mietoisten paperien inventoijat ovat kopioineet em. ”*Låf-Dickt*” -paperin Museoviraston kokoelmiin virheellisesti (mm. ”*Låf-Dicht*” p.o. ”*Låf-Dickt*”) ja keksineet paperin esittelytekstiin runoilijan nimeltä Johan Ulrich (!) – lukemalla väärin sanan ”*Ulvich*”. Riska (1961, 51 ja 71) toistaa väärän nimen ja esittelee tämän vielä teoksensa Mynämäen rovastikunnan henkilöluettelossa, s. 284 ”*Ulrich J. Pappi*”. Riska on tietääkseni ainoa, joka viittaa mainittuun ”*Låf-Dickt*” -paperiin, mutta hän ei huomaa, että paperilla on proosamuotoinen ruotsinno samoista Ulvichiuksen runoista, jotka Hallenius kopioi teokseensa. Ks. edellä n. 2 ja 3.

²¹ Näin korjattuna otsake vastaa täsmällisesti ”*Låf-Dickt*” -paperin käännöstä: ”*Låf-Dickt Öfver Wirmo-Capell-Kyrka år 1645 bygd af Den Store, Högådle och ädelmodigste Herren Herr Henric Fleming, Herre af Lechtis, Ekeby och Isenhoff, etc., för detta Guverneur i Narva och Ingermanland nu mera Senateur af Kongl. Majts Krigs-Consilium samt Militie Commissarie öfwer Finland i allmänhet sin Nädigste Herre. [----] Till heders-skyldig högacktings, ödmjukhets och tacksamhets betygelse skrifvit af Johan Ulvich praep. Ingerm.*” Ainostaan fraasille ”*till heders-skyldig högacktings, ödmjukhets och tacksamhets betygelse*” ei löydy vastinetta Halleniukselta. – Tästä samoin kuin valinnasta vuosien 1643 ja 1645 välillä myöhemmin.

²² Tämä sanoma (*praeconia*, ylistysruno) oli todennäköisesti kirjoitettu kivialustaan (*marmor*) kiinnitetylle paperille.

Carmen panegyricum

*Templum Ephesi numeratum inter miracula mundi
Septem, Dianae structum erat aere gravi;
Quod demum exussit funesto Herostratus igne,
Posset ut hinc famam perpetuare suam.
Egregii facti memorabile Centurionis^a
In sacris nomen commemoratur, honos.
Quod templum Domini aedificaverat Israëlitis,
Primores Christo, prout retulere, Deo.
O laudabilius tanto pietatis honore,
Aedificat Salomon Rex penetrare Deo;^b
O laudabilius tanto pietatis amore,
Flemmingi, aedificas sacra sacella DEO.^c*

*In Wirmå templum tibi non satis esse videtur,
Quo vel momento Te tua rheda vehit.
Non Aboënsē satis, neque sufficit ara Navarrae,
Viburgense tibi, Töfsaliense neque.
Quae Tu, Flemmingi, magno pietatis amore,
Multis coepisti condecorare modis.
Holmia sit testis, Jacobo, fanumque dicatum,
Quod tu exornasti munere multijugo.
Ingens in Wirmå, Generose patrone, sacellum
Ceū dixi, aedificas sumptibus haud levibus.
Religionis opus si hoc non est, nescio quis sit
Religionis opus, quod pietatis opus?
Hinc, quas nulla tibi poterit delere vetustas,
Laudes semper erunt, gloria semper erit.*

*Saepe cavillatur nostrates turba papalis,
Quod male frigescent in pietate sua,
Cum contra variis ipsi sacraria, sanctis
Extracta, ardenti cum pietate colant.
Tu re mendacem turbam nunc hacce refutas,
Dum pergis Christo reddere templa tuo.
Quod pietatis opus compensans Christus abunde,
Nestoreos annos vivere Te faciat!
Flemmingi, credas mihi, quando Tua ossa redacta
In cineres fuerint (ni prius astra petant)
Hoc penetrare Tua de religione loquetur :
Hoc pietatis opus de pietate Tua.*

*Jam vero vigeant, aquilae ut renovata juvenus,
Ossa Tua, ut templum hoc creber adire queas,
Et magis atque magis pietatem extendere, donec
Mentem, seu famam vexit in astra, vehat.
Christus Te ducat de templo ad caelica tempe
Dicens: haec capias pro pietate TUA.*

^aLuc. 7 1.2, ^b1. Reg. 6:5, ^c2. Paralelip. 3: 4**Ylistysruno**

Efeson vahvasta vaskesta rakennettu *Artemiksen* temppeleli on yksi maailman seitsemästä ihmeestä; sen lopulta hävitti polttamalla *Herostratos* saavuttaakseen siten ikuisen maineen.

Pyhä kirja mainitsee ylistäen *sadanpäämiehen*,^a koska hän oli rakentanut israelilaisille temppelein, kuten kansan vanhimmat kertoivat Kristukselle Jumalalle. Ylistettävä on kuningas *Salomonin* hurskaus, koska hän rakennutti Jumalan temppelein:^b yhtä ylistettävä on sinun, *Fleming*, hurskautesi, jolla rakennat jumalan temppeleitä.^c

Sinulla on *Virmon* kirkko, jonne vaunut tuovat sinut lähes hetkessä; mutta se ei ole ainoa, oi *Fleming*, hurskaan huolenpitosi kohde, eikä *Turun*, *Narvan*, *Viipurin* ja *Taivassalon* kirkot, jotka sinä koristit monilla tavoin; vaan vieläpä *Tukholma*, jonka *Jaakobin* kirkon varustit monilla lahjoituksilla, todistaa sinun hurskaudestasi.

Kuten sanoin, sinä, oi jalo patruuna, rakensit mahtavan *Virmon* kirkon suurin kustannuksin. Jos se ei ole, niin mikä sitten, todella uskonnollisen vakaumuksen ja rakkauden työ? Tästä sinulle on oleva ikuinen kunnia ja kiitos, jota eivät ikä ja aika tule sinulta viemään.

Paavin porukka moittii usein meitä, että olemme kylmiä jumalan palveluksessamme; itse he taas innolla palvovat monenlaisia pyhimysten kuvia ja pyhiä rakennuksia. Sinä osoitat vääräksi tuon joukkion valheet rakentamalla jatkuvasti pyhäkköjä Kristukselle.

Palkitkoon *Kristus* sinun hurskauden työsi ja suokoon sinun elää vanhaksi kuin *Nestor*. Usko minua, *Fleming*, kun sinun luusi ovat hajonneet maaksi – tai mieluummin nousseet taivaisiin –, tämä pyhäkkö on kertova hartaasta uskostasi, tämä hurskauden työ hurskaudestasi.

Saakoot jäsenesi uusia voimia kuin nuori kotka käymään usein tässä temppeleissä ja osoittamaan yhä enemmän ja enemmän hurskauttasi, kunnes sielusi nousee taivaisiin, jonne maineesi jo yltää. Johtakoon *Kristus* sinut temppeleistä taivaiseen lehtoon, lausuen: Ota vastaan tämä hurskautesi takia.

^aLk. 7:1.2, ^b1. Kun. 6:5, ^c2. Aik. 3: 4

Ulvichiuksen ”*praeconia*” on hienosti rakennettu. Se kertoo taitavasta ja osaavasta runoilijasta. Ulvichius tekee huolella runostaan yhtä aikaa sekä kirkon että sen rakentajan ylistyksen. Alun lyhyesti esitetyt vertaukset, Efeson Artemiksen temppeli, yksi maailman seitsemästä ihmeestä, sadanpäämiehen, sotilaan rakennustyö ja Salomonin pieteetillä rakennuttama temppeli, huipentuvat kliimaksina puhumaan Flemingin suurenmoisista kirkkolahjoituksista ja erityisesti hänen hurskaudestaan (*pietas*) ja anteliaisuudesta Virmon kappelikirkon rakentajana. Uskonnollisessa pieteetissään, joka näkyy kirkkojen kaunistamisena, Fleming voittaa jopa katoliset rakentajat. Tästä pieteetistä runo kääntyy puhumaan siitä, mitä hurskas rakentaja voi odottaa palkkiokseen tässä ja tulevassa elämässään: Nestorin vuosia ja sielun ylösnousemista lentämällä kuin nuori kotka taivaan iloon. Nämä toivotukset runoilija liittää sankarin ruumiin (*ossa, cineres*) hautaamiseen Virmon omaan kirkkoon ja sankarin sielun nousemiseen maineena taivaan kirkkoon. Ulvichiuksen latinan kielen ja runomitan hallinta on myös erinomaista. – ”Elegantti runo”, kuten Hallenius (s. 31) toteaa.²³

Vaikka ruotsinkielisellä ylistyksellä ”Ähreskrift” on sama aihe ja samoja sisällön aineksia, se on kuitenkin merkittävästi erilainen ja – uskallan sanoa – taiteellisesti vaatimattomampi kuin latinankielinen *Carmen panegyricum*. Se on pidempi (80 säettä, *Carmen* 44 säettä) mutta, kun Virmon kappelikirkko oli tavallaan mukana koko ajan latinankielisessä ylistyksessä, tässä sille jää vaatimattomat 6 säettä. ”Ähreskrift”-runossa Ulvichius jättää tästä pois viittauksen Efeson temppeliin ja omistaa Salomonin temppelille ja Kapernaumin sadanpäämiehen töille peräti 26 säettä; jälkimmäisestä, sotilaasta (”Krigzman”), hän saa sopivan vertailukohdan ryhtyä ylistämään eversti Flemingin (”en tapper Krigzman”) rakennustöitä. Kirkkolahjoitukset ja rakennustyöt luetellaan sitten hyvin yksityiskohtaisesti (24 säettä) ja erityisesti runoilija painottaa Flemingin Tukholman Pyhän Jaakobin kirkkoon antamia lahjoituksia.²⁴ Lopputoivotus (10 säettä) on täysin erilainen kuin latinankielisessä runossa. Ulvichius mainitsee itsensä nimeltään²⁵ ja toivottaa jumalalta siunausta Flemingille sekä onnea hänelle ja hänen lapsilleen tässä ja tulevassa maailmassa, koska Fleming on ollut antelias pappeja kohtaan: ”Moot Presterskapet hafwer han och waridt / Gifmild: ty mongen haar thet föfaridt / *Ulvichius* theroth uthsäya kan / Och mongen annan redeligh Prestman.” – *Carmen panegyricum* on todella itsenäinen runo eikä se ole ruotsinkielisen Kunniarunon (”Ähreskrift”) ”lyhennetty parafrasi”.²⁶

²³ Uddholm (1980, 9) arvioi nuoren Johannes Ulvichiuksen latinan taitoa seuraavasti: ”Als Direktor der alten Schule zu Gävle habe ich viele Arbeiten von vielen Schülern gelesen. Ulvichius ist vielleicht der beste Latinist unter ihnen. Seine Rede war allerdings ein Tirumph für die berühmte Priesterschule. Keiner von seinen Zeitgenossen in Schweden hat uns so einleuchtend die ganze Antike *in nuce* gegeben”. Lausunto lienee myös kiitos Viipurin ja Turun katedraalikouluille ja Ulvichiuksen mentorille piispa Eerik Sorolaiselle. Ulvichius oli ”en wällbegåffad och skickelig ung man” tullessaan 1621 Ivangorodin kirkkoherraksi (Väänänen 1987, 292). Epäilemättä hän oli säilyttänyt latinantaitonsa vielä 1640-luvulle. Tosin hänen kielikuviinsa on tullut antiikin maailman sijaan luterilaista paatosta, mikä näkyy mm. paavin uskonnon (kuvainpalvonnan) satiirisena arvosteluna. Tällainen mielenmuutos saattaa olla reaktio sille, että hän nuoruudessaan joutui katolilaisuuteen taipuvien oppineiden, Eerik Sorolaisen, Zacharias Antheliuksen ja Ericus Petri Niureniuksen, läheisyyteen. Mahdollisesti opintomatka Helmstedtiin oli ollut Ulvichiukselle jonkinlainen ”uskonpuhdistusmatka”. Ks. Nuorteva 1997, 318–320.

²⁴ Ks. Tuhkanen 2008, 28–29.

²⁵ Tämän kohdan perusteella ”Ähreskrift” on voitu identifioida Ulvichiuksen kirjoittamaksi.

²⁶ Ks. edellä n. 3.

Altaritaulun kaksoisdistikon (*distichum geminum*)

Hallenius (s. 36) kuvaa Mietoisten kappelikirkon alttaria ja alttaritaulua seuraavasti.

”Astuttaessa sisään kirkkoon silmien eteen erottuu taitavasti valmistettu Vapahtajan krusifiksi. Altтарin kaunistukseksi pyhitetyn taulun vanhat kuvat eivät petä odotuksia. Siinä ovat pyhien kuvat kauniisti esitettyinä eri puolilla ja niiden keskellä itse ristiinnaulittu Vapahtaja. Ettei sivistynyt vierailija kiirehtisi tähän kirkon pyhimpään paikkaan vailla hartautta, Ulvichius halusi muistuttaa häntä paikan pyhyydestä ja arvokkuudesta seuraavalla kahden distikonin runolla”: (*Ne vero devotionis expers eruditus hospes ad penetralia sacra haecce gradum accelerare praesumat, **disticho gemino** ULVICHIVS loci sanctitatis & reveverentiae eundem praemonitum voluit, in hunc modum*) :

*Impii HARAS (luxus) Epicuri de grege porci
Sectentur, Domini plus juvat ARA pios.
Illi porci, orci caula claudentur in una,
Post vitam splendens hos manet aura poli.*

Tonkikoot Epikuroksen lauman jumalattomat porsaat lättinsä herkkuja,
Uskville on enemmän mieleen Herran alttari.
Kun nuo porsaat suljetaan yhteen Manalan karsinaan,
Uskovia puolestaan odottaa kuoleman jälkeen taivaan lempeä loisto.

Ulvichius rakentaa alttarirunoon voimakkaan vastakohta-asettelun, jota korostavat taidolla asetellut paronomasiat: jumalattomilla (*impii*) on sikolätin (*HARA*) herkut, uskovaisilla (*pii*) Herran altтарin (*ARA*) ehtoollinen; jumalattomat porsaat (*porci*) suljetaan tuonelan (*orci*) karsinaan (*caula*), uskovat pääsevät taivaan ilmaville kentille (*aura*). Porsas-teeman Ulvichius ottaa Horatiukselta, joka oli saanut epikuroalaisen kasvatuksen ja sanoi itseään ylellisyyttä rakastavaksi ”Epikuroksen lauman porsaaaksi” (Horatius, *epist.* 1.4.16). Sikolätistä puhuminen Herran altтарin yhteydessä – vaikkakin vastakohtana – on mielestäni niin karkea ilmaisu, että on vaikeaa uskoa, että silloisten uskovien pieteetti olisi sallinut runon kiinnittämistä alttaritauluun tai muuten altтарin läheisyyteen. Tosin Hallenius sanoo, että runon ymmärtäminen edellyttää sivistynyttä (latinantaitoista?) kirkkovierasta (*eruditus hospes*). – Ehkä alttariruno olikin luettavissa muualla, samassa paikassa, missä ylistysruno, joka Halleniuksen mukaan (s. 31) oli tarkoitettu ”kiinnitettäväksi kirkkoon korkealle paikalle” (*supremo aedis loco praefixo*)?

Ulvichiuksen alttariruno on käännetty ruotsiksi edellä mainitun ylistysrunon proosa-muotoisen ruotsinnoksen ”Låf-Dickt” jatkoksi seuraavasti:

För Detta Capell Altare

”Låt de Gudlösa Grisar af Epicuri Hjord hålla sig til yppighetens ho:
vid Herrans altare finna de Gudacktige sin ro.
Agrundens mörker ventar på de förra efter döden:
Himmelens glans bestrålar de sednare, frälste i nöden.”

Till heders-skyldig högacktings, ödmjukhets och tacksamhets betygelse skrifvit af
Johan Ulvich praep. Ingerm.

Tryckt i Åbo af Petter Wald

Käännös antaa ymmärtää, että molemmat runot olivat samalla taululla: *Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense* – ”Låf-Dickt öfver Wirmo-Capell-Kyrka” ensiksi, sitten [*Altari eiusdem Sacelli*] – ”För Detta Capells Altare”, ja lopussa on runoilijan

allekirjoitus [*In signum reverentiae, humilitatis et gratitudinis scriptum a*] – ”Till heders-skyldig högacktings, ödmjukhets och tacksamhets betygelse skrifvit af”²⁷

Johan(ne) Ulvich(io) (quondam) Praep(osito) Ingerm(anniae)

Tämä rekonstruktio tekee ymmärrettäväksi sen, että Halleniuksen siteeraama runojen rubriikki on syntaksiltaan sekava (ks. edellä s. 34 ja n. 21). Rekonstruktioa tukee myös Mietoisten kirkon kalusteluettelossa vuodelta 1826 oleva maininta: ”*Tafla, innehållande inom swarta ramar ett tryckt Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense ... a Johanne Ulvichio quondam Praep. Ingerm.*” – Jos siis molemmat latinankieliset runot olivat samassa taulussa, pääsemme käsiksi seuraavaan ongelmaan: millainen oli tämä taulu? millainen painotuote?

Painetut runot

Esitellessään ruotsinkielistä ”Ähreskrift”-painotuotetta Toini Melander (”En hyllnings-skrift till riksrådet Henrik Fleming”, 1942) osoittaa vakuuttavasti, että kyseinen kunniakirjoitus on painettu taittamattoman arkin (ns. ”patentfolio”) oikeanpuoleiseen osaan ja että vasen osa olisi jostakin syystä hävinnyt. Lisäksi Melander pitää todennäköisenä, että vasemmalla puolella olisi ollut Halleniuksella säilynyt latinankielinen *carmen*. Alareunuksessa on painettuna *Acad. Typogr. 1647*. Sen ja reunusornamentiikan perusteella voidaan pitää varmana, että painotuote on Petrus Waldin kirjapainosta. Melanderin todisteluun voidaan lisätä, että täsmälleen samanlaiset reunukset ja merkinnät löytyvät esimerkiksi vuonna 1647 painetusta Petrus Bergiuksen väitöskirjasta *De subjecto & adjuncto*. Siinä alamarginaalin merkintä on *ABOAE Excudebat Petrus Wald / Acad. Typogr. 1647* (jakoviiva osoittaa sivun keskikohtaa).²⁸

Koska edellä mainitussa ruotsinnoksessa on käänös ”Tryckt i Åbo af Petter Wald”, mutta ”Ähreskrift”-taulussa oleva ”Acad. Typogr. 1647” puuttuu siitä, voimme pitää erittäin todennäköisenä, että tässä käsitellyt Ulvichiuksen runot olivat todellakin painettu paperilevylle niin, että latinankieliset *Carmen panegyricum* ja *Distichum geminum* (otsakkeineen) olivat vasemmalla puolella ja ruotsinkielinen ”Ähreskrift” (otsakkeineen) oikealla puolella. Alamarginaalissa oli tuo mainittu *ABOAE Excudebat Petrus Wald / Acad. Typogr. 1647* jaettuna vasemmalle ja oikealle osalle. Runoilijan nimi on mainittu vasemmalla puolella allekirjoituksessa ja oikealla puolella runon säkeessä 73. Tämä tukee Melanderin hypoteesia sillä erolla, että paperin vasemmalle puolelle tulee sijoittaa ylistysrunon (44 riviä) lisäksi vielä 4-säkeinen alttariruno ja allekirjoitus (6–8 riviä), eli yhteensä n. 50–52 riviä. Tässä esitetty rekonstruktio nojaa paljolti ruotsinnokseen, jonka tuntematon henkilö 1800-luvulla teki Mietoisten kirkossa olleesta paperitaulusta. Ruotsintajan käyttämässä taulussa olivat molemmat Halleniuksen siteeraamat runot.²⁹ Rekonstruktio toki saa lisävahvistusta Halleniuksen siteeraaman ylistysrunon otsaketekstin epäselvyyksistä ja Mietoisten kirkon kalusteluetteloiden maininnoista, että kirkossa olisi ollut ainakin vuoteen 1826 saakka pieneköllä taululla latinankielinen Mietoisten kirkon perustamista koskeva ylistysruno.³⁰

²⁷ Hakasuluissa ovat oletuksina puuttuvat latinan alkutekstin fraasit.

²⁸ Ks. esim. <http://bibbild.abo.fi/diss/typo1.jpg>.

²⁹ Edellä lienee tullut selväksi, että käänöksiä ei ole voitu tehdä Halleniuksen teoksen sivuilta.

³⁰ Jos oletamme Melanderin mukana, että folion säilynyt oikeanpuoleinen osa (33,2 x 26,5 cm) olisi noin kaksi kertaa leveämpi kuin vasen osa (Melander 1942: 112), vasen osa olisi kooltaan n. 33,2 x 17 cm. Lienee makuasia, voidaanko tällaista paperilevyä kutsua ”pieneksi tauluksi” (”liten tafla” Mietoisten

Mietoisten kappelikirkon rakentaminen ja Ulvichiuksen runojen ajoitus

Halleniuksen mukaan (s. 33–34) Mietoisten kappelikirkon rakentamisvuodeksi olisi merkitty vuosi 1643 Ulvichiuksen latinankielisen kunniataulun otsakkeessa (*anno Christogonias 1643 aedificatum*). ”Ähreskrift” taas ilmoittaa vuoden 1645 (”Åhr efter Christi födhelse 1645”).³¹ Vuosiluku 1645 esiintyy myös ”Låf-Dickt”-ruotsinnoksessa ja Mietoisten kirkossa 1800-luvulle säilyneessä taulussa. Voimme siis olla varmoja, että Ulvichiuksen kirjoittama vuosiluku oli 1645, jonka Hallenius luki väärin maalaiskirkon hämärässä korkealla seinällä olevasta vanhasta paperitaulusta.³² Toisaalta Hallenius saattoi myös lukea vuosiluvun väärin alitajuisesti, koska hän tiesi varmasti, että kirkon rakentamisvuosi oli 1643: ”Pelastuksen vuonna 1641 laskettiin pyhäkön ensimmäiset perustukset. Monet luottaen vanhempiensa kertomaan ovat varmoja, että kirkko tuli valmiiksi kolme vuotta myöhemmin” (*Anno reparatae salutis 1641 aedis sacrae huius poni primum coepta fuere fundamenta, totumque opus tribus post annis, supremam manum vidisse multi sunt, qui, parentum fido relatu suorum, pro indubitato habent*).³³ Halleniuksella oli lisäksi käytettävissään dokumentti, jossa mainitaan vuosi 1643: ”Keskellä kuoria riippuu valtava Flemingien nimelle ja muistolle omistettu kultareunuksinen lippu, jossa on kullasta valmistettu vaakuna ja siitä erottuvat kirjoitettuinä alkukirjaimet *H. F. ja til Lehtis etc. C. H. S. I. H.* sekä *anno 1643*” (*Ingens in medio chori propendet vexillum deauratum Flemmingiorum nomini atque memoriae consecratum; cui, pariter cum insigni phrygii operis, litterae initiales H. F. til Lehtis etc. C. H. S. I. H. una cum anno 1643 cernuntur adscriptae*).³⁴

Vuosiluku 1645 on siis Ulvichiuksen virhe. Ehkä hän ei tiennytkään Mietoisten kirkon rakentamishistoriaa riittävän tarkasti. Tämän ongelman tarkastelu liittyy kysymykseen, miksi Ulvichius ryhtyi ylistämään Henrik Flemingiä ja kirjoittamaan Mietoisten kappelikirkon rakentamisesta. Ulvichius varmasti tunsikin Henrik Flemingin. Olihan tämä ollut muun muassa Ulvichiuksen virkapaikan Ivangorodin maaherra. Tarkempi vastaus löytyy ”Ähreskrift”-kunnia- ja kiittäjätaulun lopusta, jossa Ulvichius kiittää Flemingiä anteliaisuudesta papistoa ja erityisesti häntä itseään kohtaan (”Ulvichius, jos joku, voi todistaa sen”). Henrik Fleming oli auttanut taloudellisesti Inkerinmaalta tuntemaansa pappia, joka nyt oleskeli Turun seudulla ja oli muuttamassa Tukholmaan, ja oli pyytänyt korvaukseksi ”rakennusrunot”. Ulvichius teki tilaustyön hyvin huolellisesti painottaen enemmänkin rakentajan ansioita kuin täsmällisiä tietoja Mietoisten kappelikirkosta (Ulvichius itse asiassa on täsmällisempi puhuessaan Tukholman Pyhän Jaakobin kirkosta). Runot valmistuivat vuosien 1645–1647 välillä ja ne painettiin paperifoliolle

---

kalusteluettelossa 1773 ja 1804). Tosin Mietoisten vuoden 1826 kalusteluettelossa, jossa siteerataan myös taulun sisältöä, ei olekaan luonnehdintaa ”pieni” taulu. Oikeapuoleisessa osassa on kaksi palstaa, joissa kummassakin on 40 riviä fraktuuralla. Mikäli vasemman osan latina oli painettu huomattavasti pienemmällä kursiivikirjaimilla kuin fraktuura (Melander 1942, 113), niin vaaditut n. 50–52 riviä saattaisivat mahtua yhdelle palstalle.

³¹ Ks. edellä n. 15, 17 ja 21.

³² Vrt. Melander 1942, 113.

³³ Hallenius 1738, 31.

³⁴ Op. cit. s. 36. Tämä lippu, jossa olevassa kirjoituksessa kerrotaan Henrik Flemingin rakennuttaneen ja koristaneen omalla kustannuksellaan Mietoisten kappelikirkon v. 1643 (”*Anno 1643 är detta Capellet af Nyo med Henrich Flemmings ... egen bekostnad opbygd oc innantill alt förfärdigadt*”), oli vielä Mietoisten kirkossa vuonna 1826 (Riskä 1961, 75; Tuhkanen 2008, 122).

Petrus Waldin kirjapainossa v. 1647. Emme tiedä, missä painate oli tarkoitus julkaista. Halleniuksen mukaan osa painatteesta päätyi kappelin seinälle.

Lähteet

- Ulvichius (Ulvik), Johannes Jonae, *De liberalitate urbis Gevaliae oratio et carmen* 16.2.1617 (postridie Idus Februarias anni Christi MDCXVII). Upsaliae 1617. – Ks. Uddholm 1980.
- *Brev till Axel Oxenstierna* 1620 augusti Ivangorod [Ulvichius haki papinvirkaa Tukholman suomalaisesta seurakunnasta]. – Svenska riksarkivet: Oxenstiernska samlingen BII B1: E 776 – E 777.
- *Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense [a] ... Dn. Henrico Flemmingio ... anno 1643 aedificatum* [ylistysruno], [ja] *Distichum geminum* [alttaritaulun kaksoisdistikon]. [Aboae excudebat Petrus Wald Acad. Typogr. 1647]. – Hallenius 1738, 31–36.
- *Låf-Dickt*. Öfver Wirmo-Capell-Kyrka, år 1645 bygd af ... Herr Henric Flemming, [ja] *För Detta Capells Altare ... Johan Ulvich praep. Ingerm.* Tryckt i Åbo af Petter Wald. [Ulvichiuksen ylistysrunon ja alttarirunon proosamuotoinen ruotsinno]. – Kansallisarkisto. Topographica: Mynämäki (laatikko 8).³⁵
- *Ähres<k>rift* öfwer thet cappellet som then Ädhle Wälborne och Högbetrodde Herren H. Hendrich Flemming, ... met³⁶ sin bekostnadt hafver uthaf grund låtit upbyggia uthi Wirmo Sochn Åhr efter Christi födhelse 1645. [Aboae excudebat Petrus Wald] Acad. Typogr. 1647. – Kungliga biblioteket, Stockholm. Kopio Kansalliskirjasto. Ks. Melander 1942, Melander 1951, 96.³⁷
- Vuoden 1773 kalusteluettelo. Tilikirja B IX 11 1726–1817. Mietoisten kirkonarkisto. Mikrofilmi JK 25 (Turun maakunta-arkisto): ”*liten tafla hvarpå är tryckt Latinsk underrättelse om Kyrckans Foundation*”. Ks. Tuhkanen 2008: 123, n. 355.
- Vuoden 1804 kalusteluettelo. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1784–1891. BV II 1. Mietoisten kirkonarkisto. Mikrofilmi JK 24 (Turun maakunta-arkisto): ”*Liten tafla, innehållaner tryckta underrättelser af denna kyrckas foundation*”. Ks. Tuhkanen 2008: 123, n. 355.
- Vuoden 1826 kalusteluettelo. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1784–1891. BV II 1. Mietoisten kirkonarkisto. Mikrofilmi JK 24 (Turun maakunta-arkisto): ”*Tafla, innehållande innom swarta ramar ett tryckt Carmen panegyricum in Sacellum Wirmåense ... a Johanne Ulvichio quondam Praep. Ingerm. an: 1645*”. Ks. Tuhkanen 2008: 123, n. 356:

³⁵ Ruotsinnoksesta on kopio Museoviraston topografisessa arkistossa (kopiointivirheitä mm. ”Låf-Dicht”, po. ”Låf-Dickt” ja ”För Detta Capell Altare”, po. ”För Detta Capells Altare”): kopiassa on lisäksi merkintä ”obs: Fotografi av det ursprungliga trycket finnes i U. B: Fennica”; viite on virheellinen, sillä Fennicassa on fotokopio vain ”Ähreskrift”-paperista. Riska (1961, 51, 71 ja 284) on tietojeni mukaan ainoa, joka viittaa tähän ”Låf-Dicht” -tekstiin, ja tekee siitä myös virheellisiä johtopäätöksiä, ks. edellä n. 3 ja 20.

³⁶ Petrus Waldin kirjapaino oli niukasti varustettu. Siksi kirjapaino näyttää käyttäneen kirjakkeitten puutteeseen tässä painatteessa varsin usein pikakirjoituksesta peräisin olevaa *et*-lyhennettä (muistuttaa *z* kirjainta) korvaamaan kirjaimet *e* ja *t*, tavallisimmin **mz** = *met*, **thz** = *thet*.

³⁷ Arkin mitat ovat 33,2 cm x 26,5 cm; ohuehkolle, luonnonvalkoiselle paperille painettu arkki, joka on aikoinaan ollut taitettuna ainakin neljään osaan, on liimattu tukipaperin päälle (Tuhkanen 2008, 175).

- Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisen retkikunnan kertomus vuodelta 1874, Mietoinen, s. 105–110 (Museovirasto: kuva-arkisto): ”Mustaan silkkilippuun maalattu Fleming-suvun vaakuna ja kirjoitus: *Soli Deo Gloria. Anno 1643 är detta Capellet af Nyo med Henrich Flemmings ... egen bekostnad opbygdt oc innantill alt förfärdigadt.*” Ks. Riska 1961: 75, 87 ja Tuhkanen 2008: 122.
- R. Pylkkäsen inventointikertomus vuodelta 1945. – Museovirasto: historian osaston topografinen arkisto.

Kirjallisuutta

- Akiander, Matthias 1865. *Bidrag till kännedom om evangelisk-lutherska församlingarne i Ingermanlands stift.* Helsingfors.
- Hallenius, Gregorius A. 1738. *Exercitium academicum, Wirmoënsis in Finlandia territorii memorabilia continens... pars I, sub moderamine* Algothi A. Scarin. Aboae.
- Kaitanen, Veijo 1993. *Mietoisten kirkko 350 vuotta.* Esitelmä Mietoisten kirkon 350-vuotisjuhlassa elokuun 15. päivänä 1993.
- Melander, Toini 1942. ”En hyllningsskrift till riksrådet Henrik Fleming”, *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 39: 111–114.
- 1951. *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562–1713.* Helsingfors. – Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter XXII.
- Nuorteva, Jussi 1997. *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640.* Helsinki. – Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 177.
- , Ulvichius, Johannes. *Suomen kansallisbiografia* 10: 161–162.
- Riska, Tove 1961. *Mynämäen rovastikunta.* – Suomen kirkot. Turun arkkihiippakunta, osa II. Helsinki.
- Tuhkanen, Tuija 2008. *Kirkon kaunistukseksi ja lahjoittajan kunniaksi. Henrik Flemingin lahjoitukset Suomen kirkoissa.* Helsinki. – SKS: Historiallisia tutkimuksia 238.
- , 2009. ”Hyveellisen miehen ikuinen kunnia”, *Auraica. Scsripta a Societate Porthan edita* 2: 41–50. (<http://ojs.tsv.fi>)
- Uddholm, Alf 1980. *Johannes Ulvichius: De liberalitate urbis Gevaliae oratio et carmen.* Kritische Ausgabe und Kommentar. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia 27. Stockholm.
- Wennervirta, L. 1928. ”Eräs 1600-luvun suurmies ja lahjoittaja”, *Juhlajulkaisu Alvar Renqvistin täyttässä kuusikymmentä vuotta* (Helsinki), 168–175.
- Väänänen, Kyösti 1987. *Herdamine för Ingermanland I: Lutherska stiftsstyrelsen, församlingarnas prästerskap och skollärare i Ingermanland under svenska tiden.* SLS, Helsingfors.

Toivo Viljamaa
Professor emeritus. Turun yliopisto
toivo.viljamaa (apud) sci.fi

Liite: Ähres<k>rift, Acad. Typogr. 1647 (alamarginaalissa Johannes Ulvichius lisätty käsin myöhemmin).

Ns. patentfolio ("taittamaton arkki"), puutteellinen, osa vasemmalta kadonnut, jäljelle jääneen osan koko n. 33,2 x 26,5 cm, verso blanko.

"Saml av Sv. vitt. före 1700", Kungliga biblioteket, Stockholm; kopio: Kansalliskirjasto, Helsinki. Melander 1942, Melander 1951, nro 206. Tuhkanen 2008, 175.

